

**Ιδεολογία και μετάφραση των κλασικών έργων για παιδιά:
(Μετα)θεωρήσεις του μυθιστορήματος Ο δεκαπενταετής πλοίαρχος
του Ιουλίου Βερν¹**

Νικολέττα Κόρκα

Post-Doc, Μέλος Ε.ΔΙ.Π., Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η., Πανεπιστημίου Πατρών,
nikkorka@upatras.gr

Περίληψη

Σε θεωρητικό επίπεδο, η μετάφραση ενός κλασικού κειμένου θα όφειλε να μένει πιστή στο πρωτότυπο, με τη θέση του μεταφραστή να καθίσταται αόρατη. Στην πράξη, ωστόσο, παρεμβάλλονται ποικίλοι παράγοντες οι οποίοι αναδιαμορφώνουν το μεταφρασμένο κείμενο και καθιστούν τον μεταφραστή ορατό, καθώς αυτός παρεμβαίνει λειτουργικά στη διαδικασία και προβαίνει σε μια μορφή επανεγγραφής του πρωτοτύπου. Το παρόν άρθρο εξετάζει τον ρόλο της ιδεολογίας στη μεταφραστική διαδικασία και, ειδικότερα, τον τρόπο με τον οποίο οι ιδεολογικές μετατοπίσεις οδηγούν σε μεταφραστικές παρεμβάσεις, επηρεάζοντας καθοριστικά την πρόσληψη του νέου παραγόμενου κειμένου από το αναγνωστικό κοινό. Η μελέτη εστιάζει στο έργο του Ιουλίου Βερν *Un capitaine de quinze ans*, το οποίο έχει μεταφραστεί επανειλημμένα και κατείχε διαχρονικά σημαντική θέση στο ελληνικό λογοτεχνικό πολυσύστημα για ανήλικους αναγνώστες, παρότι σήμερα δεν κυκλοφορούν σύγχρονες μεταφράσεις του. Με αφετηρία τη σημασία των μεταφραστικών παρεμβάσεων που προκύπτουν από ιδεολογικές μετατοπίσεις, ιδίως στη Λογοτεχνία για Παιδιά, η παρούσα μελέτη τοποθετείται στο πλαίσιο των Περιγραφικών Μεταφραστικών Σπουδών και συνομιλεί με τη Μετααποικιοκρατική Θεωρία και τη Θεωρία του Μεταανθρωπισμού, διερευνώντας τον τρόπο με τον οποίο οι μετατοπίσεις αυτές εγγράφονται στο μεταφρασμένο κείμενο.

Λέξεις-κλειδιά: ιδεολογία και μετάφραση, Ιούλιος Βερν, διασκευές κλασικής λογοτεχνίας, *Un capitaine de quinze ans* μεταφρασμένο στα ελληνικά για παιδιά.

¹ Η εργασία υλοποιήθηκε με την χρηματοδότηση της Επιτροπής Ερευνών του Πανεπιστημίου Πατρών μέσω του προγράμματος «ΜΕΔΙΚΟΣ».

Ideology and the Translation of Classic Children's Literature: (Re)Considering Jules Verne's *Un capitaine de quinze ans*

Nikoletta Korka

Post-Doc, Laboratory Teaching Staff, DESECE, University of Patras,
korkanikoletta@gmail.com

Abstract

Ideally, a translation should remain faithful to the source text in a way that keeps the translator invisible. In practice, however, numerous forces intervene, reshaping the text to align with various forms of patronage and, in turn, rendering the translator visible as they effectively rewrite the original. This article examines the notion of ideology in translation, specifically, how the ideological manipulation of the original leads to shifts in translations that ultimately shape readers' perceptions. Our study draws on Jules Verne's *Un capitaine de quinze ans*, a work that has been translated numerous times and has long been beloved by young readers within the Greek literary polysystem, even though contemporary translations of it are now nonexistent. Recognizing the significance of ideology and translational shifts, particularly in texts addressed to young readers, this study employs a Descriptive Translation Studies framework and engages in dialogue with Postcolonial Theory and Posthumanist Theory to investigate how manipulation may be embedded within the translated text.

Keywords: Ideology and Translation, Jules Verne, Adaptations of Classic Literature, *Un capitaine de quinze ans* Translated into Greek for Children.

Κείμενο, κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον και μετάφραση

Η έννοια της ιδεολογίας που ενυπάρχει σε ένα κείμενο, σύμφωνα με τις σύγχρονες θεωρήσεις, ξεπερνάει κατά πολύ τα όρια της γλώσσας ως συστήματος σημείων, ως σχέσης μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου, αλλά και την ίδια την υποκειμενικότητα του συγγραφέα. Μια θεωρητική προσέγγιση που συνέβαλε καθοριστικά σε αυτή τη μετατόπιση είναι ο μεταδομισμός (post-structuralism), ο οποίος αναπτύχθηκε στα τέλη του 20^{ού} αιώνα ως αντίδραση στον δομισμό και εστίασε στον τρόπο με τον οποίο η γνώση και η εξουσία παράγονται και διακινούνται (Roman, 2002, pp. 308-310). Στο πλαίσιο αυτό, οι μεταδομιστές, όπως είναι ο Roland Barthes, Gilles Deleuze, Jacques Derrida κ.α., υποστηρίζουν ότι κανένα κείμενο ή λόγος δεν διαθέτει ένα μοναδικό ή σταθερό νόημα. Το νόημα είναι ρευστό, διαρκώς μεταβαλλόμενο και υπό συνεχή διαπραγμάτευση, καθώς

«ταξιδεύει» μέσα στον χρόνο και τον χώρο. Κατά συνέπεια, η ανάγνωση ενός κειμένου του 17^{ου}, 18^{ου} ή 19^{ου} αιώνα αποκλειστικά από την οπτική του συγγραφέα της εποχής του δεν θεωρείται πλέον επαρκής, αλλά απαιτείται, παράλληλα, η κατανόησή του μέσα από τη διακειμενικότητά του και σε συνάρτηση με το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο πρωτοκυκλοφόρησε (Zaid & Bennoudi, 2023, p. 244).

Υπό αυτό το πρίσμα, ο χαρακτηρισμός του Σαίξπηρ και του Ντίκενς ως αντισημιτιστών λόγω της σκιαγράφησης του αδηφάγου και άπληστου Εβραίου τοκογλύφου Σάιλοκ στον *Έμπορο της Βενετίας* (*The Merchant of Venice*, 1596-1598) (Ferber, 1990· Tosi, 2013) και του Φάγκιν στον *Ολιβερ Τουιστ* (*Oliver Twist*, 1838) (Meyer, 2005 in Thiel, 2013, p. 156) αντίστοιχα, με στερεοτυπικά ισραηλιτικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η φιλαργυρία και τσιγκουνιά, η εξωτική και θηλυπρεπής εμφάνιση, η δουλοπρέπεια, η δειλία και, φυσικά, το μέγεθος της μύτης, θα λέγαμε ότι δεν έχει κανένα απολύτως νόημα. Τα κείμενα αυτά εγράφησαν τους περασμένους αιώνες και καθίσταται σχεδόν ανούσιο να τα κρίνουμε με τα ιδεολογικά δεδομένα και κελεύσματα της σημερινής εποχής παραβλέποντας τη θέση της ιστορίας στην πάροδο του χρόνου (Evans, 2005, p. 96).

Παρ' όλα αυτά, δεν έχουν εκλείψει σφοδρές κριτικές, υπό το μετααποικιοκρατικό πρίσμα, ακόμη και απέναντι σε κλασικούς συγγραφείς του λογοτεχνικού κανόνα. Χαρακτηριστική είναι εκείνη από τον ιστορικό Jean Chesneaux (1982, p. 102· 2001, p. 215), ο οποίος είχε ήδη εντοπίσει «χωρίς δυσκολία» στον Ιούλιο Βερν έναν «χονδροειδή», «ωμό»² ρατσισμό απέναντι «στα αποικιακά και εξαρτημένα έθνη», που δεν περιορίζεται μόνο σε εκείνους τους «άγριους που υποτίθεται ότι δεν διαθέτουν τις βασικές γνώσεις ενός παιδιού πέντε έως έξι ετών», ή που εμφανίζονται ως «θηρία με ανθρώπινα πρόσωπα», αλλά επεκτείνεται και σε μια άλλη ομάδα ατόμων, μάλλον «οικονομικά επιδέξιων»³, στους Εβραίους (David, 2007, p. 197). Στον αντίποδα, ο Benjamin Lefebvre στην εισαγωγή του βιβλίου *Textual Transformations in Children's Literature: Adaptations, Translations, Reconsiderations* (2013, pp. 1-2) επισημαίνει ότι τον Ιανουάριο του 2011 δεν ήταν λίγοι αυτοί που αποδοκίμασαν το εγχείρημα δημοσίευσης νέων εκδόσεων των μυθιστορημάτων του Μαρκ Τουέν, *Οι περιπέτειες του Τομ Σόγιερ* (*The Adventures of Tom Sawyer*, 1876) και *Οι Περιπέτειες του Χάκλμπερι Φιν* (*Adventures of Huckleberry Finn*, 1885), στην Αλαμπάμα από τον εκδοτικό οίκο NewSouth Books, όπου θα αντικαθίσταντο 219 περιπτώσεις της λέξης «Αράπης»⁴ με τον πιο ουδέτερο όρο «Σκλάβος». Και αυτό ακριβώς επειδή επρόκειτο για κλασικά έργα, παλίμψηστα, τα οποία χαίρουν καθολικής αναγνώρισης, ipso facto οποιαδήποτε προσπάθεια τροποποίησης, μεταγραφής ή διασκευαστικής, απλοποιητικής ερμηνείας αυτού προκαλεί, με σχεδόν αντανakλαστικό τρόπο, έντονες αντιδράσεις ή, τουλάχιστον, καχυποψία (Κόρκα, 2025, σ. 33).

Για να επιστρέψουμε, όμως, στους μεταδομιστές, με την απουσία του συγγραφέα, ο αναγνώστης, κατ' αυτούς, λαμβάνει τη θέση του, παράγοντας το νόημα του

² Για να αποδώσω τη λέξη «*primaire*» που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, με την έννοια του αρχέγονου, του χυδαίου.

³ Εδώ χρησιμοποιείται η έκφραση: «*utiles économiquement*».

⁴ «219 instances of the N-word» γράφει ο Lefebvre, εννοώντας τη λέξη «Nigger».

πρωτότυπου. Ο Roland Barthes (1973/2022) εξηγεί ότι οι αναγνώστες, ανάμεσά τους και οι μεταφραστές, κατανοούν και ερμηνεύουν τα κείμενα με βάση τις γενικές ιδεολογικές τους γνώσεις, ως εκ τούτου, το νόημα ενός κειμένου προκύπτει από όσα οι μεμονωμένοι αναγνώστες αντλούν από αυτό, όχι από όσα ο συγγραφέας έχει *ex auctoritate* τοποθετήσει σ' αυτό. Η ιδέα ότι ο συγγραφέας είναι η απόλυτη αρχή που εμφυσά ένα σταθερό, τελεσίδικο νόημα στο κείμενο απορρίπτεται, γράφει ο Barthes στο άρθρο του με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Ο θάνατος του συγγραφέα»⁵ (1967). Έτσι, σύμφωνα με τους μεταδομιστές, το νόημα δεν είναι σταθερό ούτε εγγενές στο κείμενο· παράγεται από τον αναγνώστη μέσω της ερμηνείας του. Το ίδιο κείμενο μπορεί να έχει πολλαπλά, ακόμη και αντικρουόμενα νοήματα, ανάλογα με το πλαίσιο ανάγνωσης, το υπόβαθρο και την οπτική του αναγνώστη. Συνεπώς, το νόημα του κειμένου δεν καθορίζεται από τις προθέσεις του συγγραφέα, αλλά από το πώς ερμηνεύεται και ενεργοποιείται από τους αναγνώστες, λαμβάνοντας υπόψη πλήθος παραγόντων, μεταξύ των οποίων και η ιδεολογία (Al-Mohannadi, 2008).

Εύστοχες όλες οι παραπάνω παρατηρήσεις, ωστόσο φαίνεται ότι προϋποθέτουν ότι ο αναγνώστης διαθέτει κριτική αντίληψη, η οποία του επιτρέπει την αποστασιοποίηση από τον συγγραφέα (Kaniklidou & House, 2018, p. 233). Το κρίσιμο ερώτημα είναι τι συμβαίνει με τα παιδιά-αναγνώστες και ιδιαίτερα εκείνων των κειμένων, τα οποία εγράφησαν αιώνες πριν, μη αποτεινόμενα αρχικά σε αυτά (ενν. τα παιδιά), αλλά, ωστόσο ιδιοποιημένα πλήρως στη συνέχεια από αυτά (ενν. τα παιδιά) σε τέτοιο βαθμό, ώστε, κατά την είσοδό τους στο νέο λογοτεχνικό πολυσύστημα ως μεταφρασμένα έργα, να κατηγοριοποιούνται ειδολογικά εξολοκλήρου στη Λογοτεχνία για παιδιά και νέους (Κονταξή & Τσιλιμένη, 2020, σσ. 44-66 ·Κόρκα, 2025). Σε αυτό το ερώτημα απαντά η Μένη Κανατσούλη (2002, σ. 145), υπογραμμίζοντας πως «εν ονόματι της προστασίας του παιδιού από τη γνώση βλαβερών ή δυσάρεστων ανθρώπινων καταστάσεων, είτε αντίθετα, εν ονόματι της πρώιμης ευαισθητοποίησης του σε ζητήματα όπως τον σεξισμό, τον ρατσισμό και άλλα ιδεολογικά προβλήματα» που χαρακτηρίζουν την εποχή μας επιβάλλονται κάποιοι περιορισμοί κατά την παραγωγή της παιδικής λογοτεχνίας. Συνεχίζει (2002, σσ. 147-148), αναφέροντας ότι για την πλειονότητα των ενηλίκων [...] «υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό ακόμη κάποιες σταθερές πεποιθήσεις, κάποιες μόνιμες προκαταλήψεις σχετικά με το τι είναι θεμιτό να ειπωθεί στο παιδί και τι όχι». Ακόμα, διευκρινίζει ότι οι κειμενικές μετατοπίσεις κρύβουν κατά βάση ιδεολογικές προθέσεις να γίνει το κείμενο πιο ευκολονόητο ή πιο αθώο για τα παιδιά απαλείφοντας θέματα ταμπού (Κανατσούλη, 2018, σ. 186). Εκ των πραγμάτων, λοιπόν, η ιδεολογική μετατόπιση προκειμένου να εξυπηρετηθούν λογοκριτικές σκοπιμότητες δεν θα μπορούσε να γίνει ορατότερη από την περίπτωση της μετάφρασης κλασικών έργων, τα οποία, αν και απευθύνονται σήμερα σε ανήλικους αναγνώστες, αποτεινόνταν αρχικά, κατά τον χρόνο δημιουργίας τους, (και) σε ενήλικο αναγνωστικό κοινό.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, φαίνεται να διαμορφώνεται ένα χαρακτηριστικό δίπολο στις στάσεις των ενηλίκων: από τη μία, η επιθυμία τους να μεταφέρουν τα κλασικά κείμενα στους ανήλικους αναγνώστες, αναγνωρίζοντας τη λογοτεχνική και παιδαγωγική

⁵ « La Mort de l'auteur »

τους αξία (Calvino, 1986, p. 128, ως αναφέρεται στο Κανατσούλη, 2021, σ. 2)· και από την άλλη, η ανάγκη να τους προστατεύσουν από ενδεχόμενες βλαβερές ή τραυματικές αναφορές που αυτά περιέχουν, διακυβεύοντας, μέσω «εξυγίανσης» τους, την ίδια την κειμενική υπόσταση και αυθυπαρξία των έργων, δηλαδή ακριβώς εκείνο το σύνολο χαρακτηριστικών που τα καθιστά κλασικά και τους επιτρέπει να διατηρούνται στο χρόνο και να λειτουργούν ως ιστορικά και πολιτισμικά τεκμήρια (Κόρκα, 2025).

Βερνιακό έργο και μεθοδολογία

Ο Ιούλιος Βερν αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα κλασικού συγγραφέα που συγκέντρωσε στο πρόσωπό του το παράδοξο της εμπορικής δημοφιλίας, αφενός, και της λογοτεχνικής απαξίωσης, αφετέρου, ενόσω ακόμη ζούσε. Το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται από τη στιγμή που τα πρώτα του «*Voyages extraordinaires*» κυκλοφόρησαν στη γαλλική αγορά (1863-1865) έως και τον θάνατό του το 1905. Η απήχηση του Βερν στους νεαρούς αναγνώστες υπήρξε αναμφίβολα ο λόγος για τον οποίο το γαλλικό λογοτεχνικό και πανεπιστημιακό κατεστημένο τον αντιμετώπισε αρχικά ως «απλό συγγραφέα παιδικών ιστοριών» (Evans, 2000, p. 14), παρότι το έργο του δεν απευθυνόταν εξ αρχής αποκλειστικά σε παιδιά. Παρ' όλα αυτά, η διαδικασία λογοτεχνικής κανονικοποίησής του (Μπλουμ, 2007) στη Γαλλία ξεκίνησε ήδη εβδομήντα πέντε χρόνια μετά τον θάνατό του και δεν άργησε να εδραιωθεί στο ευρωπαϊκό λογοτεχνικό πολυσύστημα ως κλασικός συγγραφέας (Evans, 2000, p. 14). Εύλογα, λοιπόν, αυτά τα μυθιστορήματα οδήγησαν σε πολυάριθμες προσαρμογές, μεταφράσεις και επανεκδόσεις (Escarpit, 1981, pp. 103-104), οι οποίες εξακολουθούν να συγκαταλέγονται στα αγαπημένα αναγνώσματα των παιδιών σε ολόκληρο τον κόσμο. Την ίδια στιγμή, ενώ πολλά από τα έργα του συνεχίζουν να γνωρίζουν νέες διασκευές, αναμεταφράσεις, σε μορφή εικονοβιβλίων, σειρών βιβλίων και εκδόσεων αφιερωμένων στα «Φανταστικά Ταξίδια» του⁶, ένα συγκεκριμένο μυθιστόρημα φαίνεται να έχει περιέλθει σε λήθη. Κι αυτό, παρά την ύπαρξη πολυάριθμων μεταφράσεων στα ελληνικά στο παρελθόν και παρά της κατάταξής του στα γνωστότερα βερνιακά έργα παγκοσμίως. Πρόκειται για το έργο *Ο δεκαπενταετής πλοίαρχος*.

Ο δεκαπενταετής πλοίαρχος (τίτλος πρωτοτύπου *Un capitaine de quinze ans*) είναι περιπετειώδες μυθιστόρημα⁷ του Γάλλου συγγραφέα Ιουλίου Βερν, που εκδόθηκε το 1878 στη σειρά «Φανταστικά ταξίδια» (αρ. 17) και περιστρέφεται γύρω από τα θέματα της πρώιμης ενηλικίωσης, της καταδίκης του δουλεμπορίου και της εκδικήσεως. Ο

⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σειρά εικονοβιβλίων «Μικρά ταξίδια με τη Φαντασία του Ιουλίου Βερν», που δημιούργησαν ο Αντώνης Παπαθεοδούλου και η Ίριδα Σαμαρτζή και κυκλοφορεί από τις Εκδόσεις Παπαδόπουλος, με την οποία έχουν ασχοληθεί οι Κόρκα & Πολίτης σε συλλογικό τόμο που πρόκειται να δημοσιευτεί το 2027. Στη σειρά έχουν διασκευαστεί επτά από τα πλέον γνωστά μυθιστορήματα του Βερν, ενώ τα περισσότερα από αυτά έχουν μεταφραστεί στα καταλανικά, τα ισπανικά και τα αγγλικά, με τις αγγλικές εκδόσεις να κυκλοφορούν από τον εκδοτικό οίκο FarosBooks.

⁷ Για να αποδώσω τον όρο «*Roman d'aventures*».

νεαρός Ντικ Σαντ, μέλος του πληρώματος μιας σκούνας φαλινοθηρίας, αναγκάζεται να αναλάβει τη διοίκηση του πλοίου, όταν όλο το πλήρωμα χάνει τη ζωή του μετά το αποτυχημένο κυνήγι μιας φάλαινας. Εν αγνοία του Ντικ, ο μάγιστρος Νεγκόρο, που είναι στην πραγματικότητα δουλέμπορος, αλλάζει ρότα στο σκάφος και το οδηγεί στις ακτές της Αγκόλας αντί της Νότιας Αμερικής. Εκεί αρχίζει η πιο σκοτεινή πτυχή της περιπέτειας, καθώς οι ήρωες, ο Ντικ, οι επτά μαύροι Αμερικάνοι, που μάζεψαν στη θάλασσα από ένα ναυάγιο, και μια μητέρα με το ανήλικο παιδί της και τον φυσιοδίφη ξάδερφο της, βρίσκονται αντιμέτωποι με το δουλεμπόριο και τη βία της σκλαβιάς στην κεντρική Αφρική.

Το μυθιστόρημα, παρότι πολυμεταφρασμένο κατά τις δεκαετίες του 1960, 1970 και 1980 στο ελληνικό λογοτεχνικό πολυσύστημα, παρουσιάζει σαφή πτωτική τάση στον αριθμό των αναμεταφράσεων από τη δεκαετία του 1990 και ιδίως κατά τη νέα χιλιετία, περίοδο κατά την οποία εντοπίζονται μόλις δύο αναμεταφράσεις του έργου⁸. Ως υλικό μελέτης της έρευνάς μας αξιοποιούμε δύο ευρέως διαδεδομένες μεταφράσεις του έργου, εκείνη των εκδόσεων Νικητόπουλος, σε μετάφραση της Ελένης Σταθάτου, η οποία πιθανότατα εκδόθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '60 ή του '70, και τη νεότερη αναμετάφραση των εκδόσεων Μίνωας (2011), σε μετάφραση της Αναστασίας Σακελλαρίου, στο πλαίσιο της σειράς «Γαλάζια Βιβλιοθήκη». Η επιλογή τους βασίζεται στην ευρεία κυκλοφορία τους στην ελληνική βιβλιαγορά και στη σημαντική χρονική απόσταση που μεσολαβεί μεταξύ των δύο εκδόσεων.

Στόχος της έρευνας είναι, αφενός, ο εντοπισμός των πολιτισμικών αυτών αναφορών στο πρωτότυπο κείμενο που μπορεί να λειτουργήσουν ως αναφορές-ταμπού ή μεταφραστικά εμπόδια κατά τη μεταφορά του μυθιστορήματος στο νεανικό κοινό, και, αφετέρου, η παρατήρηση των τεχνικών που αξιοποίησαν οι μεταφράστριες για την απόδοσή τους στην Ελληνική. Ακόμα, ένας περαιτέρω στόχος που τέθηκε είναι και η σύγκριση της παλαιότερης με την κατά σαράντα περίπου χρόνια μεταγενέστερη αναμετάφραση, ως προς την απόδοση αυτών των αναφορών στην ελληνική γλώσσα για σύγχρονους ανήλικους αναγνώστες. Το μυθιστόρημα πραγματεύεται φορτισμένα κοινωνικά και ιστορικά ζητήματα του 19^{ου} αιώνα, όπως το δουλεμπόριο, τη θέση των μαύρων στην κοινωνία της εποχής και πρακτικές εμπορικής/οικονομικής εκμετάλλευσης της φύσης, όπως η φαλινοθηρία, τα οποία πιθανώς να θεωρηθούν «ακατάλληλα» για ανηλίκους.

⁸ Δεν υπολογίζουμε στην καταμέτρηση αλλά ούτε ως υλικό μελέτης, τη πρόσφατη μεταφορά (2021) του μυθιστορήματος στην Ελληνική, βασισμένη σε ισπανική διασκευή (*Un capitán de doce años*), με τίτλο *Οι περιπέτειες του νεαρού Ιούλιου Βερν. Ένας καπετάνιος δώδεκα ετών-Πλοίαρχος Νέμο* (Κ. Ταβουλάρη, Μιφρ, Μίνωας), που μετατρέπει τον δεκαπενταετή Ντικ σε δωδεκαετή, πιθανότατα για να απευθυνθεί το έργο σε νεότερους αναγνώστες πέραν της εφηβικής ηλικίας (Κόρκα & Πολίτης, 2025), καθώς πρόκειται στην πραγματικότητα για ψευδο-μεταφήγηση (pseudoquel), όρος που χρησιμοποιεί η Maria Nikolajeva (2013, pp. 201 στο Κόρκα, 2025, σ. 34) για να περιγράψει τις αφηγήσεις που αντλούν επιμέρους στοιχεία πλοκής κλασικών ιστοριών και αναμειγνύονται με αφηγηματικά σχήματα της φανταστικής ή της επιστημονικής φαντασίας.

Η έρευνα στηρίζεται μεθοδολογικά στις Περιγραφικές Μεταφραστικές Σπουδές, οι οποίες μελετούν και την πρόθεση συγγραφέα και μεταφραστή, αναγνωρίζοντας ότι ο τελευταίος είναι αναπόσπαστα ενταγμένος στο πολιτισμικό, ιδεολογικό και πολιτικό του περιβάλλον (Bassnett, 2007· Munday, 2007). Ταυτόχρονα, η μελέτη των Αναμεταφράσεων, η οποία διερευνάται στο παρόν άρθρο σε συνεχή διάλογο με τη Μεταποικιακή Θεωρία και τη Θεωρία του Μεταανθρωπισμού, αποκτά ιδιαίτερη σημασία στη Λογοτεχνία για Παιδιά και Νέους, καθώς αποκαλύπτει μεταβαλλόμενες αντιλήψεις για το παιδαγωγικά «ορθό» ανάγνωσμα και για την ίδια την παιδική ηλικία (Γαβριηλίδου, 2011).

Ερευνητικές παρατηρήσεις

Ένα θέμα που διατρέχει το μυθιστόρημα σε όλη την έκτασή του είναι το δουλεμπόριο. Η δουλεία στη Γαλλία καταργήθηκε κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης· ωστόσο, ο Ναπολέων την επανέφερε το 1802, τόσο μετά την αιματηρή εξέγερση των μαύρων στο Santo Domingo⁹, όσο και για οικονομικούς λόγους (Aberger, 1979, p. 199). Η οριστική κατάργηση της δουλείας σε ολόκληρη τη γαλλική επικράτεια επήλθε το 1848, όταν ο Ιούλιος Βερν ήταν είκοσι ετών, γεγονός που φαίνεται να τον επηρέασε βαθύτατα. Ο Βερν αποτύπωσε την αντίθεσή του στον θεσμό της δουλείας σε πολλά έργα του, όπως και στο *Un capitaine de quinze ans*, όπου περιγράφει την αγριότητα με την οποία συνέλεγαν και αιχμαλωτίζουν δούλους στην Κεντρική Αφρική, προτού τους οδηγήσουν στο «παζάρι»:

« Population en fuite. Champs dévastés. La razzia s'est exercée là. Deux cents meurtres, peut-être, pour obtenir une douzaine d'esclaves »¹⁰,

και συνεχίζει:

« Quelques prisonniers se sont enfuis la veille, après avoir brisé leur fourche. Ils ont été repris et traités avec une cruauté sans exemple. La surveillance des soldats et des havildars redouble »¹¹.

Στη μετάφραση από την Ελένη Σταθάτου, που προσεγγίζει το πρωτότυπο με μεγάλη πιστότητα, συναντάμε μόνο το δεύτερο κομμάτι της περιγραφής: «Μερικοί φυλακισμένοι κατάφεραν νά σπάσουν τὰ δεσμά τους καί δραπέτευσαν. Ξαναπιάστηκαν καί τιμωρήθηκαν μέ άφανταστη σκληρότητα. Ή έπιτήρηση τών φρουρών καί τών στρατιωτών διπλασιάστηκε» (σ.145-146). Στη σύγχρονη μετάφραση της Αναστασίας Σακελλαρίου, ωστόσο, η αναφορά στη φρικαλεότητα του δουλεμπορίου έχει διαγραφεί. Όπως επισημαίνει ο Perry Nodelman (2015, p. 33), η Παιδική Λογοτεχνία αποτελεί μια κατηγορία δομημένη με περιορισμούς: οι ενήλικες συχνά θεωρούν ότι τα παιδιά δεν

⁹ Μετονομάστηκε αργότερα σε Αϊτή.

¹⁰ Πληθυσμοί σε φυγή. Κατεστραμμένα χωράφια. Εκεί συντελέστηκε η επιδρομή. Ίσως διακόσιες ζωές χαμένες για την απόκτηση μιας δωδεκάδας σκλάβων (μτφρ. δική μου).

¹¹ Μερικοί κρατούμενοι δραπέτευσαν την προηγούμενη ημέρα, αφού έσπασαν τα δεσμά τους. Ξαναπιάστηκαν και αντιμετωπίστηκαν με πρωτοφανή σκληρότητα. Η επιτήρηση από τους στρατιώτες και τους φρουρούς εντείνεται (μτφρ. δική μου).

χρειάζεται να διαθέτουν τόση γνώση για τον κόσμο όσο οι ίδιοι και, άλλες φορές, λογοκρίνουν το κείμενο προκειμένου να προστατεύσουν τους ανήλικους από πιθανώς τραυματικές αναφορές. Με την πάροδο του χρόνου, οι κοινωνίες μεταβάλλονται, γεγονός που επηρεάζει το τι θεωρείται κατάλληλη Λογοτεχνία για Παιδιά (Pitkäsalo & Oittinen, 2025, p. 477). Είναι φανερό ότι όσο πλησιάζουμε στο σήμερα και απομακρυνόμαστε από τις απάνθρωπες αποικιοκρατικές πρακτικές του 19^{ου} αιώνα, η διατήρηση περιγραφών που αφορούν τη βίαιη αιχμαλώτιση και τον αφανισμό των ανθρώπων στο πλαίσιο της δουλείας γίνεται όλο και πιο απαγορευτική.

Παρότι ο Βερν αντιτασσόταν στη δουλεία και ενστερνιζόταν τις ουμανιστικές αρχές που αναγνώριζαν την ανθρώπινη ιδιότητα σε κάθε άνθρωπο, δεν μπορεί να θεωρηθεί υποστηρικτής της ισότητας. Και αυτό, διότι ευθυγραμμιζόταν με τις θέσεις των φιλοσόφων του 18^{ου} αιώνα, οι οποίοι, μολονότι απέρριπταν τη δουλεία, δεν αναγνώριζαν την ισότητα μεταξύ λευκών και μαύρων (Aberger, 1979, p. 201). Έτσι, όταν ο Βερν αναφέρεται στους μαύρους απευθύνεται σε αυτούς με το υποτιμητικό ουσιαστικό « les nègres » (οι νέγροι) (Muller, 2022, p. 36· Bonnin, 1997, p. 40), το οποίο διατηρείται και στις δύο υπό μελέτη μεταφράσεις στα ελληνικά. Ακόμη, μπορεί η εξερεύνηση της Κεντρικής Αφρικής από τους Ευρωπαίους να ξεκίνησε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα (Bonnin, 1997, p. 43), ο Βερν, όμως, στο έργο του *Ο δεκαπενταετής πλοίαρχος* ήδη αποτυπώνει με λεπτομερείς περιγραφές τις εξορμήσεις και τις ανακαλύψεις που είχαν σημειωθεί στην αφρικανική ήπειρο. Σε αυτή την ήπειρο, λοιπόν, στο φυσικό τους περιβάλλον, οι ιθαγενείς παρουσιάζονται κατά βάση ως ωμοί άγριοι και κανίβαλοι (Bonnin, 1997, p. 43):

« [...] comme en d'autres parties de l'Afrique. Ces sauvages, placés au dernier degré de l'humanité, n'apparaissent que la nuit hors de leurs trous comme des animaux hors de leur tanière, et les uns eussent été aussi redoutables à rencontrer que les autres ».

και:

« Dick Sand ne regardait pas sans terreur ce territoire, habité par les cannibales du Congo inférieur »,

αναφορές που μεταφέρονται μεταφέρονται με ακρίβεια στη μετάφραση της Ελένης Σταθάτου: «[...] ὅπως συμβαίνει πολλές φορές στήν Ἀφρική. Ζούνε σέ πρωτόγονη κατάσταση, βγαίνουν ἔξω μόνο τή νύχτα, ὅπως τ' ἄγρια θηρία ἀπ' τίς φωλιές τους καί εἶναι ἀμφίβολο ἂν ὁ ἕνας καταφέρνει νά ξεχωρίσει τόν ἄλλο» (σ. 199), «Ὁ Ντίκ μέ τρόπο ἔβλεπε τώρα, πώς ἴσως εἶχαν πέσει σέ γῆ, πού κατοικοῦσαν ἀνθρωποφάγοι τοῦ κάτω Κογκό [...]» (σ. 205). Στη μετάφραση από την Αναστασία Σακελλαρίου διαβάζουμε: «Ἡξερε πως οι πληθυσμοί του Κάτω Κογκό ήταν κανίβαλοι και πολλές φορές ως τώρα στις σύντομες στάσεις τους είχαν βρει σε αποκαϊδία ανθρώπινα κόκκαλα, υπόλοιπα από κάποιο φρικιαστικό γεύμα» (σ. 82), η οποία δίνει την εντύπωση ότι επιθυμεί να περιοριστεί στην περιγραφή ορισμένων πρακτικών των ιθαγενών του Κογκό που

περιγράφονται στον Βερν, αφαιρώντας, ωστόσο τα σχόλια του συγγραφέα που παρομοιάζουν τις ανθρώπινες συμπεριφορές με ένστικτα ζώων.

Οι μαύροι ιθαγενείς, λοιπόν, ως άγριοι και βάρβαροι, προβαίνουν σε αιματοχυσίες και τελετουργικές σφαγές, η περιγραφή των οποίων είναι τόσο ζωντανή και φρικιαστική στο βερνιακό έργο, ακριβώς όπως και τα βασανιστήρια που υφίστανται οι σκλάβοι από τους δουλέμπορους (Aberger, 1979, 201). Έτσι διαβάζουμε ένα από τα πιο χαρακτηριστικά αποσπάσματα, που αφορά μια βασιλική τελετή των ιθαγενών του Καζοντέ:

« Sur un signal de la reine, la quatrième épouse, celle qui était placée au pied du roi, fut égorgée par l'exécuteur de Kazonndé, et son sang coula dans la fosse. Ce fut le commencement d'une épouvantable scène de boucherie. Cinquante esclaves tombèrent sous le couteau des égorgeurs. Le lit de la rivière roula des flots de sang. Pendant une demi-heure, les cris des victimes se mêlèrent aux vociférations des assistants, et on eût vainement cherché dans cette foule un sentiment de répulsion ou de pitié ! »¹².

Στη μετάφραση από την Ελένη Σταθάτου το απόσπασμα μεταφράζεται ως: «Σ' ένα νεύμα της Μόινα, η τέταρτη σύζυγος του βασιλιά στραγγαλίστηκε από τόν δήμιο τοῦ Καζόντε. Ήταν ἡ ἀρχὴ μιᾶς φρικτῆς σκηνῆς. Πενήντα γυναῖκες σφάχτηκαν, μία-μία, ἀπὸ τοὺς δῆμιους. Γιά μισὴ ὥρα οἱ κραυγὲς πόνου τῶν θυμάτων, μπλέκονταν μέ τίς φωνές τοῦ πλήθους» (σ. 167-168), ενώ στη μετάφραση από την Αναστασία Σακελλαρίου ως: «Η βασίλισσα ἔγνεψε κι αμέσως ο δῆμιος τοῦ Καζοντέ ἔσφαξε τὴν τέταρτη σύζυγο. Πενήντα σκλάβες ἔπεσαν ἀπὸ τὸ ἴδιο μαχαίρι. Τὸ αἷμα τοῦ ρυακίου βάφτηκε κόκκινο. Για μισὴ ὥρα οἱ φωνές τῶν θυμάτων ἀνακατεύονταν με τὰ οὐρλιαχτὰ τοῦ πλήθους» (σ. 78). Σε ἀντίθεση με ἄλλες σκηνές βίας καὶ μαζικοῦ θανάτου, ἡ μετάφραση τῆς Αναστασίας Σακελλαρίου διατηρεῖ ἀξιοσημείωτη πιστότητα σε αὐτὸ τὸ σημεῖο, πιθανότατα διότι ἀποτυπώνει ἕναν ἄγριο σφαγιασμό στο πλαίσιο ἐνός τελετουργικοῦ ἐνός ἐξωτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὄχι ως ἀπόρροια τοῦ δυτικοῦ ἀποικιοκρατισμοῦ.

Ἡ πρόθεση τοῦ Βερν εἶναι σαφής: ἡ τόση βαρβαρότητα καὶ ἀγριότητα καθιστᾶ ἀπαραίτητη τὴν παρέμβαση τοῦ λευκοῦ πολιτισμοῦ (Ousselin, 2013, p. 99). Εξάλλου, μόνο βάσει τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λευκοῦ, ὁ Βερν ὀρίζει τὴν «ἀνθρωπινότητα» τῶν Ἀφρικανῶν μαύρων. Οἱ μαύροι συχνά παρομοιάζονται με ζῶα (Aberger, 1979, p. 202· Dine, 1997, p, 184): « On eût dit une troupe de singes suivant un gigantesque quadrumane »¹³, που μεταφέρεται ως «Θᾶλεγε κανεῖς πὼς ἦταν ἕνα κοπάδι μαϊμούδες πού

¹² Με ἕνα νεύμα τῆς βασίλισσας, ἡ τέταρτη σύζυγος, ἐκείνη που στεκόταν κοντὰ στα πόδια τοῦ βασιλιά, σφαγιάστηκε ἀπὸ τὸν ἐκτελεστὴ τοῦ Κάζοντε καὶ τὸ αἷμα τῆς χύθηκε στὸν λάκκο. Αὐτὸ ἦταν μόνο ἡ ἀρχὴ μιᾶς φρικιαστικῆς σκηνῆς σφαγῆς. Πενήντα δούλοι ἔπεσαν ὑπὸ τὴ λεπίδα τῶν ἐκτελεστῶν. Τὸ ποτάμι γέμισε με ποτάμια αἵματος. Για μισὴ ὥρα, οἱ κραυγὲς τῶν θυμάτων συγχωνεύονταν με τίς φωνές τῶν θεατῶν, καὶ ἦταν μάταιο νὰ ἀναζητήσῃ κανεῖς σε αὐτὸ τὸ πλήθος ἶχνος ἀπέχθειας ἢ οἴκτου (μτφρ. δική μου).

¹³ Φαινόταν σαν μιὰ ἀγέλη πιθήκων νὰ ἀκολουθεῖ ἕνα γιγάντιο πρωτεύον ζῶο [ἐνν. τὸν μαύρο μάγο] (μτφρ. δική μου).

χόροπηδούσαν γύρω του» (σ. 188), στη μετάφραση από την Ελένη Σταθάτου, αλλά δεν εντοπίζουμε στη μετάφραση από την Αναστασία Σακελλαρίου. Οι περιγραφές αυτές των μαύρων ως ζώων συντάσσονται με την αποικιοκρατική θεώρηση που υπερίσχυε τον 19^ο αιώνα, ότι οι λευκοί θα «εξανθρωπίσουν» τους Αφρικανούς (Dine, 1997). Όταν οι ήρωες καταφέρνουν να ξεφύγουν από τους άγριους Αφρικανούς ιθαγενείς, ο μαύρος Αμερικάνος σωτήρας τους σπεύδει να παρακινήσει τον Ντικ: « En route, et que tous les nuages du ciel crèvent maintenant sur ces idiots de Kazonndé ! »¹⁴, που μεταφέρει η Ε. Σταθάτου ως «Δρόμο τώρα, καί μακάρι όλα τὰ σύννεφα νά πνίξουν αυτούς τούς ηλίθιους στο Κοζοντέ!» (σ. 190), αλλά δεν εντοπίζουμε στη μετάφραση της Α. Σακελλαρίου.

Οι Αμερικάνοι μαύροι φαίνεται να κατέχουν καλύτερη θέση στη βερνιακή ιεραρχία, εξάλλου προέρχονται από έναν τόπο που τους έχει αναγνωρίσει επίσημα ως ανθρώπινα όντα (Muller, 2022, p. 35· Aberger, 1979, p. 204) (« Nous sommes des sujets de l'État de Pennsylvanie, et citoyens de la libre Amérique ! ») και δεν μιλάνε αυτή τη «νέγρικη γλώσσα» των ιθαγενών (« ce langage “ nègre ” qui n'emploie pas l'article et ne connaît que l'infinitif des verbes »), που μεταφέρεται και στις δύο μεταφράσεις, χωρίς το σχόλιο για τη γλώσσα: «—Καταγόμαστε από την πολιτεία της Πενσυλβάνιας καί είμαστε πολίτες της ελεύθερης Αμερικής», «[...] ήταν σε θέση νά μιλήσει καί ν' ἀπαντήσει στ' ἀγγλικά [...]» (χ.χ., σ. 23). «Είμαστε ελεύθεροι πολίτες των Ηνωμένων Πολιτειών, από την Πενσυλβάνια», «[...] ο πιο γέρος από τους μαύρους συνήλθε πρώτος. Μπόρεσε να μιλήσει στ' αγγλικά σε όσα τον ρωτούσαν» (2011, σ. 25). Οι μαύροι Αμερικάνοι παρουσιάζονται καθ' όλη την έκταση του έργου ως γενναίοι, έντιμοι, πιστοί και ευπροσάρμοστοι:

« Puis, il y avait aussi quelques noirs, braves gens, courageux et zélés, sans doute, prêts à obéir à qui serait en état de leur commander, mais dépourvus des plus simples notions du métier de marin !»,

ένα δεδομένο που διατηρείται στις δύο ελληνικές μεταφράσεις: «Υπήρχαν ακόμα πέντε νέγροι, όλοι τους γενναίοι, ψύχραιμοι καί γεμάτοι κουράγιο, πρόθυμοι νά προσφέρουν τίς υπηρεσίες τους σ' εκείνον [...]» (χ.χ., σ. 52), «Βέβαια, υπήρχαν ακόμη στο καράβι μερικοί μαύροι. Ήταν τίμιοι θαρραλέοι, έτοιμοι να εκτελέσουν κάθε εργασία και να υπακούσουν σε όποιον θα ήταν ικανός να τους διευθύνει» (2011, σ. 42). Η διάκριση μεταξύ των δύο φυλών, Αμερικάνων και Αφρικανών στο μυθιστόρημα δεν περιορίζεται σε συμπεριφορικά στοιχεία, αλλά και σε εξωτερικά:

« Des courtiers arabes, ou métis des provinces centrales, venaient les examiner. Ils ne retrouvaient point en eux les signes particuliers à la race africaine, signes modifiés chez ces Américains dès la seconde génération. Mais ces nègres

¹⁴ Φύγετε αμέσως, και ας σκάσουν τώρα όλα τα σύννεφα του ουρανού πάνω σ' αυτούς τους ηλίθιους του Κάζοντε! (μτφρ. δική μου).

vigoureux et intelligents, bien différents des noirs amenés des bords du Zambèze ou du Loualâba, avaient une grande valeur à leurs yeux »¹⁵.

Διαβάζουμε, λοιπόν στη μετάφραση από την Ε. Σταθάτου: «Διάφοροι μεσίτες Άραβες ή μιγάδες από τις κεντρικές επαρχίες πλησίαζαν να τους εξετάσουν. Δεν βρίσκανε σ' αυτούς τὰ ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά της αφρικανικής φυλής πού είχαν αλλοιωθεί σ' αυτούς τους Αμερικάνους της δεύτερης γενιάς. Έτούτοι οί δουλοι ήταν γεροί καί έξυπνοι, πολύ διαφορετικοί από τους νέγρους πού συνήθως έφταναν στίς αγορές τοῦ Καζοντέ» (χ.χ., σ. 155). Σε αυτή την ξενοποιητική μετάφραση διαφαίνεται ξεκάθαρα η διάκριση που κάνει ο Βερν μεταξύ των μαύρων της Αμερικής και των μαύρων Αφρικανών, η οποία φαίνεται να έγκειται στο γεγονός ότι οι Αμερικάνοι παρουσιάζονται ως περισσότερο «εκπολιτισμένοι» σε σχέση με τους ιθαγενείς της Αφρικής και αυτό φαίνεται να αποτυπώνεται και εξωτερικά. Στην πιο σύγχρονη, όμως μετάφραση, η εξωτερική διαφοροποίησή τους αποδίδεται στην καλύτερη ζωή που είχαν διάγει μέχρι τότε: «Άραβες μεσίτες ή μιγάδες από άλλες επαρχίες έρχονταν και τους εξέταζαν. Δεν έβλεπαν σε αυτούς σημάδια αφρικανικής φυλής, γιατί τα χαρακτηριστικά αυτά μεταβάλλονται πολύ γρήγορα σε όσους μαύρους γεννηθούν στην Αμερική. Ήταν εύρωστοι και ξεχώριζαν πολύ από τους υπόλοιπους νέγρους. Αυτό ήταν που τους έδινε ξεχωριστή αξία» (2011, σ. 162).

Βέβαια, στο έργο του Βερν απαντώνται και περιγραφές άγριων ζώων, των οποίων η ζωή λογίζεται μηδαμινή και έχουσα αξία μόνο όσο ωφελεί τον άνθρωπο, με πρώτη και κύρια τη φάλαινα, εφόσον και η πλοκή ξεκινά από ένα φαλαινοθηρικό πλοίο:

« Le brick-goélette venait de faire sa saison sur la limite du cercle polaire antarctique. Mais il n'avait pas son plein de barils d'huile, de fanons bruts et de fanons coupés. À cette époque déjà, la pêche devenait difficile. Les cétacés, pourchassés à l'excès, se faisaient rares ».

Στην αρχή, οι αναφορές αυτές μεταφέρονται σχεδόν πιστά και από τις δύο μεταφράστριες, παρά το χρονικό χάσμα που τις χωρίζει: «Εκείνη τή χρονιά, το πλοίο βρισκόταν στά σύνορα τοῦ πολικοῦ κύκλου. Τά βαρέλια του ὁμως δέν είχαν ἀκόμη γεμίσει μέ λάδι φάλαινας. Ἦδη ἀπό κείνη την ἐποχή τό κυνήγι τῆς φάλαινας γινόταν προβληματικό. Τά τεράστια κήτη καταδιωγμένα ἐδῶ καί καιρό, ἄρχιζαν ὀλοένα νά σπανίζουν» (χ.χ. σ. 6), «Η γολέτα είχε τελειώσει το εποχιακό ψάρεμα στα ὅρια του πολικού κύκλου. Δεν είχε γεμίσει, ὁμως, ὅλα τα βαρέλια με λάδι. Το κυνήγι της φάλαινας είχε αρχίσει να γίνεται δύσκολο, γιατί τίς είχαν τόσο κυνηγήσει, που είχαν καταντήσει να είναι πια σπάνιες» (2011, σ. 6).

¹⁵ Άραβες μεσάζοντες ή μιγάδες από τις κεντρικές επαρχίες πλησίαζαν για τους εξετάσουν. Δεν έβρισκαν σε αυτούς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αποδίδονταν στην αφρικανική φυλή, χαρακτηριστικά τα οποία, στους Αμερικανούς αυτούς, είχαν ήδη τροποποιηθεί από τη δεύτερη κιόλας γενιά. Ωστόσο, αυτοί οι σωματικά εύρωστοι και ευφυείς μαύροι, πολύ διαφορετικοί από τους μαύρους που μεταφέρονταν από τις όχθες του Ζαμβέζη ή του Λουαλάμπα, είχαν στα μάτια τους μεγάλη αξία (μτφρ. δική μου).

Στη συνέχεια, όμως, η φάλαινα αρχίζει να φανερώνει και άλλα χαρακτηριστικά, όπως το είδος της, αλλά και ότι πλάι της πλέει ένα μικρό που τη βυζαίνει. Στον Βερν το κυνήγι δεν σταματά, αντιθέτως το πλήρωμα εξαπολύει επίθεση με ορμή κατά πάνω της παρότι γνωρίζουν ότι λόγω του είδους της και του μικρού της θα είναι αρκετά βίαιη. Η φάλαινα δεν σταματά να παρουσιάζεται ως άψυχο ον, ικανό να αποφέρει το χαμένο κέρδος της σεζόν στους φαλινοθήρες:

« C'eût été vraiment dommage, après une attaque heureuse à son début, d'être dans la nécessité d'abandonner une si riche proie ».

Μάλιστα, λαμβάνει διαβολική διάσταση, ακριβώς επειδή αντιστέκεται στους φαλινοθήρες:

«Satanée jubarte !»¹⁶

Στη μετάφραση από την Ε. Σταθάτου, η καιροσκοπία των φαλινοθήρων αποτυπώνεται ως έχει, χωρίς τη διάσταση του «κακού» που της αποδίδεται από τον Βερν: «Μιά μακροφτέρουγη φάλαινα είναι πάντα μιά λεία αρκετά δελεαστική. –Θάταν κρίμα, νά μήν τή χαιρετίσουμε, περνώντας!» (χ.χ., σ. 36), «Ήταν κρίμα μετά ένα τόσο επιτυχημένο πρώτο χτύπημα ν' αναγκαστούν τώρα νά εγκαταλείψουν ένα τόσο πλούσιο θήραμα» (χ.χ., σ. 46). Ακόμη και το μικρό της αντιμετωπίζεται χωρίς συναίσθημα απ' τους κυνηγούς: «Η μάνα θά υπερασπιζόταν τώρα μέ μεγαλύτερη μανία, όχι τόσο τον έαυτό της όσο τό μικρό της –έάν μπορεί κανείς νά χαρακτηρίσει έτσι ένα ζώο ίσα μέ είκοσι πόδια μεγάλο» (χ.χ., σ. 45).

Αντιθέτως, στη μετάφραση της Α. Σακελλαρίου, η φάλαινα περιγράφεται με ηπιότερους και περισσότερο εξανθρωπιστικούς όρους: «Η φάλαινα, έχοντας πλάι της το παιδί της, θ' αγωνιζόταν διπλά, για να προστατέψει και το μικρό της» (2011, σ. 38), και γίνεται περισσότερο σαφές το ανθρώπινο κίνητρο: «Για το κέρδος, όμως, που αφήνουν, αξίζει να ρισκινδυνεύσει κανείς. –Θα ταν κρίμα να την περιφρονήσουμε, είπε ο καπετάνιος» (2011, σ. 34-35).

Θύμα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων δεν είναι μόνο η φάλαινα. Ακόμα και οι έμποροι ελεφαντόδοτου, σε αντίθεση με τους δουλέμπορους, κάνουν μια τίμια δουλειά, σύμφωνα με τον Βερν:

« Ce n'étaient point des marchands d'esclaves, mais d'honnêtes négociants portugais qui faisaient le commerce de l'ivoire », και έτσι εμφανίζονται και στη μετάφραση από την Ε. Σταθάτου: «Δέν ήταν δουλέμποροι, αλλά τίμιοι Πορτογάλοι έμποροι, πού έμπορεύονταν έλεφαντόδοντο» (χ.χ., σ. 215), ενώ στη μετάφραση από την Α. Σακελλαρίου, η τιμιότητα τους δεν συνδέεται άμεσα με την ιδιότητα τους: «Ήταν τίμιοι Πορτογάλοι, έμποροι ελεφαντόδοτου» (2011, 221).

Αποστασιοποιημένα, όμως, φαίνεται να βλέπει ο Βερν, όχι μόνο τα άγρια ζώα, αλλά και τον Ντίγκο, τον σκύλο που συντροφεύει τους ήρωες από την αρχή της πλοκής:

¹⁶ Σατανικό κήτος! (μτφρ. δική μου).

« Un chien trouvé, c'est pis qu'un enfant ! Ça n'a pas de papiers, et, de plus, ça ne peut pas s'expliquer. »,

που μας μεταφέρει με ακρίβεια η Ε. Σταθάτου: «Όταν βρίσκεις ένα σκύλο, είναι χειρότερα κι' από τό νά βρίσκεις ένα παιδί. Δέν υπάρχουν χαρτιά, καί τό χειρότερο, δέν μπορεί νά σοῦ μιλήσει, νά σοῦ ἐξηγήσει» (χ.χ., σ. 30), αλλά που εκλείπει από τη μετάφραση της Α. Σακελλαρίου: « [...], κι ένα σκυλί δεν μπορεί να μιλήσει για να δώσει εξηγήσεις (2011, σ. 29). Ακόμη και μέχρι το τέλος της ιστορίας, ο πρωταγωνιστής-ήρωας φαίνεται να μεριμνά για τον σκύλο και να ανησυχεί γι' αυτόν, όχι επειδή έχει δεθεί μαζί του, αλλά επειδή σε εκείνη την επικίνδυνη ήπειρο που ξέπεσαν, τους προστάτευε από τα άγρια πλάσματα και τους εχθρούς. Στην πιο σύγχρονη μετάφραση, όμως, ο Ντικ φανερώνει μεγαλύτερο δέσιμο με τον πιστό σύντροφο των ηρώων. Η διαφοροποίηση αυτή που εντοπίζεται στη μετάφραση που εκδόθηκε από τον εκδοτικό οίκο Μίνωας, δεν μπορεί παρά να συνδέεται με την μεταανθρωπιστική προσέγγιση, που αμφισβητεί το ανθρώπινο προνόμιο της ουμανιστικής σκέψης και προτείνει μια νέα αντίληψη για την ύπαρξη του ανθρώπινου υποκειμένου και τη σχέση του με τη φύση, εγείροντας υπαρξιακά ερωτήματα για τους μη ανθρώπινους προγόνους του ανθρώπου, όπως διατυπώνει για πρώτη φορά ο Jacques Derrida¹⁷.

Συμπεράσματα

Όπως πολύ χαρακτηριστικά επισημαίνει ένας από τους κεντρικούς μελετητές του Βερν, Arthur B. Evans (1998, p. 261), δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε ότι τα βερνιακά μυθιστορήματα των « Voyages Extraordinaires » κατέχουν κεντρική θέση στον λογοτεχνικό κανόνα, όχι μόνο λόγω της λογοτεχνικής τους αναγνώρισης ως προδρομικών έργων επιστημονικής φαντασίας, αλλά ως «κεντρικά κοινωνικο-ιστορικά τεκμήρια για την κατανόηση της αυγής της σύγχρονης εποχής μας». Η γραφή του Ιουλίου Βερν δεν θα μπορούσε παρά να αποτελεί καθρέπτη της αποικιοκρατικής ιδεολογίας περί λευκής υπεροχής του αιώνα του, εκπορευόμενη ταυτόχρονα από μία βλέψη για πρόοδο και κοινωνική σταθερότητα, όπου ο καθένας θα καταλαμβάνει τη θέση που του αναλογεί, όση χαμηλή κι αν είναι αυτή.

Η παρουσία του μεταφραστή είναι διακριτή σε κάθε μεταφρασμένο αφήγημα, λειτουργώντας ως ο εννοούμενος μεσολαβητής¹⁸ του κειμένου. Αυτή η φωνή γίνεται συχνά πιο έντονη στη Λογοτεχνία για Παιδιά, λόγω της ασύμμετρης επικοινωνίας μεταξύ ενήλικων συγγραφέων και παιδικών αναγνωστών. Τα κείμενα αυτά αντανakλούν σύγχρονες, πολιτισμικά προσδιορισμένες αντιλήψεις για την παιδικότητα, διαμορφώνοντας τον εννοούμενο αναγνώστη και υπαινικτικά καθορίζοντας τι μπορούν

¹⁷ Στα έργα του *L'Animal que donc je suis* και *La bête et le souverain*.

¹⁸ Με την έννοια του "implied mediator".

να κατανοήσουν τα παιδιά, τι επιθυμούν να διαβάσουν και τι θεωρείται κατάλληλο γι' αυτά.

Η προσαρμογή κλασικών λογοτεχνικών έργων για σύγχρονους νεαρούς αναγνώστες αποτελεί μια ιδιαίτερη πρόκληση και διαφέρει από άλλους τύπους λογοτεχνικής μετάφρασης ως προς την εκσυγχρονιστική, πολιτισμική και γλωσσική προσέγγιση, στην αλλαγή του κοινού-στόχος, καθώς απευθύνονται πλέον σε παιδιά, γεγονός επιβάλλει προσαρμογές τόσο στο ύφος όσο και στο μήκος. Ακόμα, η ίδια η φύση των κλασικών, ως έργων διαχρονικής αξίας και πολιτισμικής σημασίας, απαιτεί προσεκτική μεταχείριση των ουσιαστών στοιχείων τους στις νέες γενιές.

Το μυθιστόρημα *Un capitaine de quinze ans*, παρότι διαχρονικά δημοφιλές και αγαπημένο στην Ελλάδα, σταμάτησε να αναμεταφράζεται και να επανακυκλοφορεί, μετά από το 2011, ενδεχομένως λόγω των σκληρών και αμφιλεγόμενων αναφορών που αναφέρονται στο δουλεμπόριο, τη θέση των μαύρων στην κοινωνία της εποχής, τις τελετουργικές και κανιβαλιστικές πρακτικές των Αφρικανών ιθαγενών, καθώς και την αντιμετώπιση των ζώων αποκλειστικά ως θηραμάτων ή χρησιμοθηρικών εμπορευμάτων, αναφορές οι οποίες θεωρούνται σήμερα ακατάλληλες για το νεανικό αναγνωστικό κοινό, αλλά δεν θεωρούνταν παλαιότερα τραυματικές για τους ανηλίκους. Ως εκ τούτου, εγείρεται εύλογα το ερώτημα κατά πόσο η εν λόγω ιδεολογική μετατόπιση ενδέχεται να συνεπάγεται και ειδολογική μετατόπιση του συγκεκριμένου βερνιακού μυθιστορήματος προς τη Λογοτεχνία για Ενηλίκους, από την οποία και ξεκίνησε κατά τη συγγραφή του, στο ελληνικό λογοτεχνικό πολυσύστημα. Αυτό, λοιπόν, μένει να το διερευνήσουμε στο μέλλον.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γαβριηλίδου, Σ. (2011). «Μεταφράσεις-Διασκευές στην ελληνική παιδική λογοτεχνία». Στο Δαμιανού, Δ. & Οικονομίδου, Σ. (επιμ.). *Αφηγήσεις που δεν τελειώνουν ποτέ...Κειμενικές και εικονογραφικές διασκευές για παιδιά* (σσ. 35-54). Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Κανατσούλη, Μ. (2002). *Αμφίσημα της παιδικής λογοτεχνίας (Ανάμεσα στην ελληνικότητα και την πολυπολιτισμικότητα)*. Αθήνα & Θεσσαλονίκη: Σύγχρονοι Ορίζοντες.
- Κανατσούλη, Μ. (2018). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κανατσούλη, Μ. (2021). «Διασκευάζοντας για παιδιά την παλιά, καλή κλασική λογοτεχνία ... σήμερα», *Κείμενα για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής Λογοτεχνίας*, τ. 33, σσ. 1-10. <https://journals.lib.uth.gr/index.php/keimena/article/view/701>
- Κονταξή, Ε. & Τσιλιμένη, Τ. (2020). *Εισαγωγή στην Παιδική και Εφηβική Λογοτεχνία της Ευρώπης. Έργα και συγγραφείς*. Αθήνα: Ροπή.

- Κόρκα, Ν. & Πολίτης Δ. (2025). «Αγόρια στα οδοφράγματα: ο Γαβριάς των Αθλίων του Β. Ουγκό ως γενναίος ήρωας για παιδιά και νέους», στο *Κείμενα για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής Λογοτεχνίας*, τ. 43. <https://journals.lib.uth.gr/index.php/keimena/article/view/2364/2084>
- Κόρκα, Ν. (2025). *Το μεταφραστικό ταξίδι των κλασικών έργων. Ο Ντίκενς για παιδιά και νέους*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.

Μεταφρασμένη

- Barthes, R. (1973/2022). Η απόλαυση του κειμένου (Φ. Χατζιδάκη & Γ. Κρητικός, Μτφρ.). Αθήνα: Κέδρος.
- Βερν, Ι. (χ.χ.). *Ο δεκαπεντάχρονος πλοίαρχος* (Ε. Σταθάτου, Μτφρ.). Αθήνα: Ε.Σ. Νικητόπουλος.
- Βερν, Ι. (2011). *Ο δεκαπενταετής πλοίαρχος* (Α. Σακελλαρίου, Μτφρ.). Αθήνα: Μίνωας.
- Μπλουμ, Χ. (2007). *Ο δυτικός κανόνας. Τα βιβλία και τα σχολεία των εποχών* (Δ. Αρμάος, Μτφρ.). Αθήνα: Gutenberg.

Ξενόγλωσση

- Aberger, P. (1979). The Portrayal of Blacks in Jules Verne's Voyages Extraordinaires. *The French Review*, 53(2), 199-206. <https://www.jstor.org/stable/390560>
- Al-Mohannadi, S. (2008). Translation and Ideology. *Social Semiotics*, 18(4), 529-542.
- Bassnett, S. (2007). Culture and Translation. In P. Kuhiwczak & K. Littau (Ed.), *A Companion to Translation Studies* (pp. 13-23). Bristol: Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781853599583-003>
- Barthes, R. (1967). *La mort de l'auteur*. *Manteia*, 5, 1-6.
- Bonnin, A. (1997). Colonisation et liberté des peuples: un paradoxe de l'image du progrès chez Jules Verne. *Revue Littératures| Université McGill*, (16), 33-48. <https://litteratures.library.mcgill.ca/article/view/95/75>
- Chesneaux, J. (1982). *Jules Verne. Une lecture politique*. Paris : Maspéro.
- Chesneaux, J. (2001). *Jules Verne, un regard sur le monde*. Paris : Nouvelles lectures politiques.
- David, E. (2007). Jules Verne, Antisémit? Évidences littéraires, déterminants Idéologiques. *Controverses*, 5, 193-218. <https://www.menora.info/wp-content/uploads/2018/09/david5.pdf>
- Derrida, J. (2006). *L'animal que donc je suis*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (2002). *Séminaire La bête et le souverain (Vol. II)*. Paris: Galilée.
- Dine, P. (1997). The French Colonial Empire in Juvenile Fiction: From Jules Verne to Tintin. *Historical Reflections/Réflexions historiques*, 23(2), 177-203. https://www.jstor.org/stable/41299089?searchText=&searchUri=&ab_segments=&searchKey=&refreqid=fastly-

- [default%3Ac360b198374fb70aa1330c058634c31f&initiator=recommender&seq=8](#)
- Escarpit, D. (1981). *La littérature d'enfance et de jeunesse en Europe*. Paris : Presses Universitaires de France.
- Evans, A. B. (1998). The Illustrators of Jules Verne's Voyages Extraordinaires. *Science Fiction Studies*, 25(2), 241-270. <https://doi.org/10.1525/sfs.25.2.0241>
- Evans, A., B. (2000). Jules Verne and the French Literary Canon. In E. Smyth (Ed.) *Jules Verne: Narratives of Modernity* (pp. 11-39). Liverpool UP.
- Evans, A. B. (2005). Jules Verne's English Translations. *Science Fiction Studies*, 32(1), 80-103. <https://doi.org/10.1525/sfs.32.1.0080>.
- Ferber, M. (1990). The Ideology of the Merchant of Venice. *English Literary Renaissance*, 20, 431-464. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6757.1990.tb01442.x>.
- Kaniklidou, T., & House, J. (2018). Discourse and Ideology in Translated Children's Literature: A Comparative Study. *Perspectives*, 26(2), 232-245. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2017.1359324>
- Lefebvre, B. (Ed.) (2013). *Textual Transformations in Children's Literature: Adaptations, Translations, Reconsiderations*. New York & London: Routledge.
- Muller, E. (2022). *Le Mal dans l'imaginaire de Jules Verne (1863-1905)* (Doctoral Dissertation, Le Mans Université). <https://theses.hal.science/tel-03666768/>
- Munday, J. (2007). Translation and Ideology: A Textual Approach. *The translator*, 13(2), 195-217. <https://doi.org/10.1080/13556509.2007.10799238>
- Nikolajeva, M. (2013). Beyond Happily Ever After: The Aesthetic Dilemma of Multivolume Fiction for Children. In B. Lefebvre (Ed.) *Textual Transformations in Children's Literature: Adaptations, Translations, Reconsiderations* (pp. 197-214). New York & London: Routledge.
- Nodelman, P. (2015). The Scandal of the Commonplace. The Strangeness of Best-Selling Picturebooks. In J. Evans (Ed.), *Challenging and Controversial Picturebooks. Creative and Critical Responses to Visual Texts* (pp. 33-48). London and New York: Routledge.
- Ousselin, E. (2013). De Nemo à Dakkar. La représentation paradoxale du colonialisme chez Jules Verne. *Nineteenth-Century French Studies*, 88-102. <https://www.jstor.org/stable/23538834?seq=1>
- Pitkäsalo, E., & Oittinen, R. (2025). On Translation and Censorship of Children's Literature during the Cold War in Europe. In D. Merkle & B. J. Baer (Eds.), *The Routledge Handbook of Translation and Censorship* (475-488). London and New York: Routledge. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/228393/On_Translation_and_Censorship_of_Childrens_Literature_during_the_Cold_War_in_Europe_25_06_03_09_50_23.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

- Roman, D. (2002). Poststructuralism. In V. Taylor & C. Winqvist (Ed.) *Encyclopedia of Postmodernism* (pp. 308-310). London: Routledge.
- Thiel, E. (2013). Downsizing Dickens: Adaptations of *Oliver Twist* for the Child Reader. In A. Müller (Ed.), *Adapting Canonical Texts in Children's Literature* (pp. 143-163). London & New Delhi & New York & Sydney: Bloomsbury.
- Tosi, L. (2013). Shakespeare for Girls: Victorian versus Contemporary Prose Versions of Hamlet and The Merchant of Venice. In A. Müller (Ed.), *Adapting Canonical Texts in Children's Literature* (pp. 9-26). London & New Delhi & New York & Sydney: Bloomsbury.
- Zaid, A. & Bennoudi, N. (2023). Ideology and Translation. *International Journal of Language and Literary Studies*. 5(1).243-253. <http://doi.org/10.36892/ijlls.v5i1.1185>